

LA VUS DE L'INSÜBRIA

fundaa in del 2004

Fabi Vares, el prim di pueta malerbet

v La vita - El Vares, el Zinibrüs (it.: *cervello bruciato*), l'è nassüü a Vares, in tra el 1570 e el 1575, fiö de 'na fameia minga sciura ma gnà cunt i pè frecc. L'è staa l'ültem de la fira despö tri surel magiur. A 25 agn el diventaraa pà de 'na tusa lü medem e el le ghe metaraa nom de Clara Lüzia perchè Clara l'eva el nom de la sò regiura. El Vares l'ha semper vivüü e lauraa a

Milan 'due stava de cà in de 'n sutatecc che ghe pia-seva iscee poch tant de di-ghel in vers, in lögh de San Steven ('due gh'eva 'na vöлта el "Laghet"), arent al verzee e al Dom. Del Vares cugnussem poch o nagot via che l'è staa pueta tempurif e malarbet, müsegant (maester de ca-pela in San Gutard) e pru-messa per la cultüra mene-ghina, cugnussüü per la vena satirega, espressiva, s'ceta e spontanea e per el

stil ch'el müdava meneman in mei. El firun puetegh l'è chel sütaa di scritur che gh'hin vegnüü adree e che

l'ha tucaa la scima del sber-lüsament cunt el Porta. Particularità di sò sunet, ch'el met gio in furma de ciamaa de alter, hin i "Re-spost" indue el lamenta de vess un spregnacun. I cri-tegh, viulent e dissacrant, hin minga per i sciurazz ma per i sò tusi, ch'el spera in-sci de zinzà per fagh svul-zà sò la cresta. In del 1590 el se fa 'n mes de galera perchè i spagnö el suspe-ten de cumplutà insemi di franzes. El mör in del 1630

de fever de pest. v I over, el pensee - El Fabi Vares a 20 agn el püblega "Canzonette a tre", stampaa in Milan in del 1592. I canzun e i sunet del Vares ch'hin saltaa fö hin staa fasciculaa: per la precisun se cugnus-sen di canzunet in tu-scan e 30 sunet in insü-brich de Milan. Hem dii ch'el Fabi Vares el pö vess cunsideraa a resun süta a pag.2

I nost vegg, 'bitüaa a vif in mez a la campagna cunt pochi danee in scarsela, han imprendüü a cugnuss la natüra che ghe stava in-turnavia, a vardàgh adoss ai erb e al cumpurtament di besti per fà de necessità virtù. Tanci maa se cüra-ven cunt i medegoss faa sù in cà, senza nà in del speziee; rob che nüm, a sentii cüntà sù, ghe lassen de mascabà. Epür...Dessuramaross (it.: *inoltre*), de-

nanz (it.: *prima*) de televisiun e calculadur 'letronegh, per passà el temp a la sira se regundeven tücc in de stala o arent al fögh per cüntà sù i "panzanegh", che, gnanca a dil, gh'eren per prutagunista la realtà de 'n mund puaret messedada cunt un fregüi de fantasia per fà nass di stori cunt una mural semper buna. Dunca, var la pèna de tirà a man 'na quai "panzanega" brianzöla trada fö del liber "Ul fiur l'è amur" del Sandro Motta cumpagn de "Ul lacc de gaina e ul galüzz mar-tulot": el cursif virguletaa l'è l'insübrich duperaa in del liber medem vultaa in de la grafia de La Vus de l'Insübria.

- Ul lacc de gaina e ul galüzz martulott -

Ai temp del "Busin martul", ch' el stava semper setaa gio sù un geree d'aqua cunt in

L'Insübria paisana del Sandro Motta

spala 'na gabia de füm" gh'era un paesöö de la Brianza (Tera de la Dea) che la gent ghe diseva el "Paes di

scroch" perchè el püssee baloss di sò abitant l'era propi "ul Busin martul".

El paes l'era faa dumà de do cassin bei gross e distant in tra de lur che, dessuramaross (it.: *inoltre*), se vedeven cumpagn del füm in di öcc, tant che el preost l'è staa ubligaa a trà in pee 'na segunda gesa!

I paisan de 'na cassina cantaven insci la fertilità di sò ter:"Chì in de nün i muron fan l'üga, lerai quel ciondo, quel ciondo lerai". Chi alter cantaven:"Chì in de nün i mal-gasc fan l'oli, lerai..." El cap de chi de l'oli l'era "ul Giuanin de la rogia che l'era de la amò de martul" e el baüsciava de bef dumà lacc e de vess tüt el di "cioch cumè 'na mina", e savì el perchè? Perchè i sò vach paciaven dumà üga!

El campion de l'oltra cassina l'era un tal "Giuanon rebambii" cunt do spal insci gross ch'el pareva un vestee (it. *armadio per vestiti*).

Un invernà el bestiun l'era faa sù in de la stala una gabia talment granda che a la fin süta a pag.3

Melespinte: "Curàm"

Despö del sücess del sò prim album, l'è amò scià el Ma-rio Benetti cunt un laurà ch'el gh'ha el saur de la sò tera. "Curàm" l'è el titul de un album ch'el gh'ha denter 10 bra-ni "pien de folk, jazz, rock, gospel".

I cumpagn del Ma-rio hin tücc di chechi e la registraziun l'è fess buna e cürada. Dunca l'è un album che ghe piasarà de segür ai passiunaa del gener che forsi faran ben a nà a scultà el Benetti anca di concerti del vif. Per tücc i infurmaziun pödef vardà sül sit internet:

www.melespinte.com

Scienza: la cunquista de la stratusfera

Stratusfera: tra i 10 e i 50 Km de quota. Sem de sura di nigul: gh'è poca aria, gh'hin minga fenomen atmusferi-ch e la velocità di vent l'è arent a zero Km/h. L'aviazion civila la du-pera giamò la stratusfera a 12 Km de quota per fà viaggià i aerei de sura di nigul. Incö però l'è stada indivi-düada 'na növa aplicazion cumer-ciala: dirigibil stratusferich rubotegh (senza pilota uman), de duperà per la telefonìa mobil. Se calcula che dumà 'n dirigibil a 21 Km de quota, duve che i vent gh'hin nò, el pö fà l'istess laurà de 1000 anten de te-lefunia celular a tera. Se se pensa ch'el cust de un antenna nurmala a tera l'è de 200 mila eur e ch'el cust de 'n dirigibil stratu-sferich l'è dumà de 20 o 25 milion de eur, el risparmi l'è segür. Dessuramaross (it.: *inoltre*) el dirigibil stratusfe-rich gh'ha 'n frach de alter aplicazion cumerciai: per-

met de fà cress la banda de trasmissiun internet fina a vegh velocità püssee volt de 'n culegament ethernet; sarà dunca pussibil vegh servizzi di-gitai de televisiun, TV interativa, ser-vizi video a ciamada e video-cunfe-renz. L'inventur de 'sti dirigibil, el Ka-mai Alavi, un ingegner svizzer de urigin iraniana, el dis che la sò in-venziun la permettarà de sbassà i li-vei de radiazion 1000 volt püssee de quei di anten che gh'hin incö. A tera i anten gh'han de vegh un'in-tensità fess volta de radiazion per menà in gir el segnal tra diversi edi-fizi. El dirigibil invece el sarà semper visibil de tücc e l'intensità del segnal

la sarà bassa. El segnal pudarà rivà anca in mezz ai muntagn e fra i palazz de zità senza vegh anten de tücc i cantun, cumpagn de quel che gh'è incö. Hin as-see dumà 20 dirigibil stratusferich per quatà i besogn de tütta l'Europa e dumà 'na quarantena per tütta l'Afri-ca. El dirigibil gh'ha minga bisogn de vess menà in del spazzi cunt un razz, ma l'è assee gunfià el balun cun 'na miscela de eliu, che l'è minga infiamabil e l'inquina mia, e in tre ur el giògh l'è faa. El dirigibil sarà alimentaa energeticament de panei sular e el sarà tegnüü de sura a la pustaziun prestabilida de la Tera di elich pilutaa rubutegament. Se calcula ch'el dirigibil el pudarà mantegnì la sò quota per 5 agn e a la fin el pudarà vess tiraa a baita (it.: *riportato a casa*), impiendüü de nöf de eliu e menaa amò in stratusfera, magari cun nöf strüment tenulugicament avanzaa. In-sci ogni 5 agn se pudaran agiurnà tücc i dirigibil cun strümentaziun semper nöf e püssee muderni. L'istes-sa uperaziun invece l'è minga pussibil per un satelit spa-zial che gh'ha de tegnì la sò strümentaziun per alman-ch 15 o 20 agn. I satelit custen un urdin de grandezza

süta a pag.3

Filusufia

- La manera de duvrà el discurs e la scritüra in de l'ovra del Platon

PAGINA 4

El furnel insübrich

- I spiedit di lungubard: un piat ch'el se cumpagna fess ben cunt la pulenta

PAGINA 4

I piant a la radis

- El nisciöl, 'na pianta penina che la cress in di noster busch e che la gh'ha mila qualità

PAGINA 4

Panzanegh d'Insübria

- "Petin, Petun e Petasc", tri fredei brianzöö e i sò bestruzzaa

PAGINA 2

süta de pag.1

el prim “pueta malarbet”, o “böemien” se preferissem, de stamp busin. La nomina de scritur clandestin ghe l'ha guadagnada la censüra cunt el scundegh i over. Ma a vurè cuntala sü giüsta, se pudaress fà cunt ch'el Vares l'habi minga faa 'na vita inscì grama tant 'mè chela che la sbrinza fö di sò puesii: regurdemes che la sò fameia la stava minga maa, sichè l'ha pudüü mantegnègh di bei stüdi de leter e müsega. El Vares l'ha cataa fö per i sò over un stil e un cuntegn retoregh per nagh adree a i lechet del temp, ch'i vu-

reven scürless via de doss la normalità de la cultüra letteraria straca e sfursada. Per el Franco Brevini, el carater malarbet di laurà del Vares, el turna sü a l'anticlassicismu del ses'cent, nassüü a la fin del cinqcent per man del filosof Giordano Bruno e de l'estrus literaa Pedar Aretinu. Uriginai hin i “Respost” di sunet, ‘due, semper in rima, el se cascia deperlü per i lamentel apena metüü in mustra. El Vares l'è el capstipet de chel schep de artista meneghet istrüü de vena ümuristegh-verista ch'i daraa a la lüs el Porta. Bress Malighet

Fabi Vares cunta sü de la sò cà

No m' domandè de grazia donde stò che maledetto sia stò in d'ona cà dov' no poss di né nogg mai repossà del fregg e del freccass e del spuzzò; ona cà sott i copp che quand ghe vò gh'hó semper scient basij da inumerà, dò camer dall'invers dov' mai no gh'dà da nessun temp dell'ann on pó de só; par mezz ai beccarij, par mezz al foss e se sent i becchè co' i sù folgasg che van semper taiaand carn'e baloss, dond se ved nomà donn che lava strasg; de più andà ai fenester mai no poss che no veda a voia sempr'on pettasg;

su i scar millj spegasg de merda d'i fancitt d'i mé visin, che caghen anch d'i vùlt sott al camin. In l'ora del mattin gh'hó pù sempr'on concert de resegett, de carr e de carret on terremott. Ma quest el è nagott respett al ciass che fan i barchirù i vedei de becchè co' i vacch e i bù. Tra l'olter gh'è on fiù d'on vesin che no'm lassa mai dormi ch'al rasgia dalla sira in fin' al di. Ma cazz mi vùì fusgi e portà via ona nogg la paia e'l legg; malett sia 'l patron, la cà co'l tegg.

Recensium a cura del Marcel Picamei

Bel Paese brutta gente; Claus Gatterer, Ed. Praxis 3. El Gatterer l'è vün de chi scritur che gh'avaressen de vess legiüü de la prima a l'ultima riga! El sò equilibri in del parlà di questiun fess delicaa cumpagn del venteni fascista in süd Tirol l'è un esempi per tücc i autunumista. In “Bel paese brutta gente”, rumanz autubiografich, el parla de la sò gent e de la sò tera in di agn che van despö de la prima guerra mundiala fina a la fin de la segunda. L'è un quader delicaa e precis ch'el fa saltà fö l'amur ch'el Gatterer el gh'ha per el sò paes ma anca l'irunia de l'autur in del parlà di sò paisan. Un liber fundamental!

Collasso; Jared Diamond; Ed. Einaudi. Despö de un invern iscee balengh tanci han tacaa a pensà che forsi sem adree a fà 'na vacada a sùt a inquinà e fà a toch el noster ambient natüral. El Diamond, studius de fama internaziunala, spiega “cume fan i sucietà a scerni de vif o de mör”. A inviass di esempi püsse famus cumpagn de l'isola de Pasqua fina a rivà a la Groenlandia el liber l'è un viacc ch'el fà derf i öcc sura el raport ch'el gh'ha l'om cunt la natüra.

Panzanegh d'Insübria - Petin, Petun e Petasc

‘Na panzanega cun tanci variant l'è chela de “Petin, Petun e Petasc” (nom ch'i se pöden minga vultà in talian, ma che vören di staghela li “pezzettino, pezzettone, pezzettaccio”), l'è forsi uriginaria de la Brianza e l'è metüda insem a toch. Dunca...

... gh'eren 'na vöлта tri fredei che se ciamaven Petin, Petun e Petasc. Chel ann gh'era stada 'na bela regolta de üga e s'eva pudüü impiend 'na grossa bot de vin ma gh'eva el problema de spartila fö tra i trè fredei in part inguai; inscì el Petin l'ha prupost de derf fö tri spet (it.: spine) in de la bot a la stessa distansa in tra de lur: vüna a volt, vüna in mez e vüna a bass de manera che ognidün l'aress pudüü cavà la sò part de vin. Hin staa tücc decordi, anca quand ch'el Petin l'ha cattea fö la spina a bass, el Petun chela in mes e el Petasc chela a volt. “Nüm cavarem el vin dumà ‘dree al Nedal, perchè ur de alura el saraa püssee bun” han dii el Petun e el Petasc; invece el Petin l'ha minga vurüü specià: “Violter fii chel che vöref; me inviaroo sübet a bevel”. E inscì per Nedal la bot l'eva bela e vöia, e se capüss perchè!. Quand ch'el Petun e el Petasc hin naa in cantina per cavà el sò vin gh'han faa al Petin: “T'heet vurüü bef el tò vin prema de nüm e adess te ghe vardaret”. Ma natüralment de vin ghe n'era piö, inscì han faa per zurlaghei al Petin che l'ha faa parenza de burlà gio del figh e el gh'ha respundüü: “Me hoo semper verdüü la mè de spina, i vost i hoo gnanca tucaa”. E i dü tamberli hin restaa de gess senza piö savè gnà se di e gna se pensà, perchè el Petin diseva la verità. La storia del vin l'è cugnus-süda impö despartüt e in tanci sit la storia la se fermava che, ma s'el naradur l'eva scroch a “tegnila lun-

ga” la pudeva nà innanz presempi inscì:

El dì de Nedal bunura, intratanta ch'el Petun e el Petasc a i eren a messa, el Petin l'ha faa cös un bel pulastrot che despö l'ha cascias dent in de 'na pignata sot al taul e l'ha smursaa el fögh de manera che restess gnà la burnis e quand che i fredei hin turnaa a cà, el Petin i ha salüdaa e el le gh'ha dii: “So naa a messa anca me, ma prima hoo metüü ‘sta pignata sot al taul e la gaina che gh' heva denter l'è cusüda deperlee, senza fögh”. El Petun e el Petasc han vedüü che la gaina l'heva cota debun e gh'han cercaa al Petin de vendegh la pignata: chesschì sül sübet l' haa refüdaa. “Sii se la var ‘na pignata che la cös tüt senza fögh?” Despö l'ha acetaa per 'na mota de dané. A San Steven, el Petun e el Petasc, prem de nà a messa han cascias in de la pignata 'n pulaster, segür de trual bel e cot. Ma natüralment l'eva restaa crö: alura han capii de vessegh birlaa dent e hin naa in del Petin per fass dà indree i danee ma lü el gh'ha dii de savèghen de nagot e che la pignata l'eva perdüü el striament per culpa sò de lur. El Petun e el Petasc hin minga staa in cas de rebat, e intratanta che stüdiaven el sistema per faghela stà al col, el Petin l'heva giamö adree a pruntà un alter schers...

... Defat, 'na matina ch'i fredei i even a messa cumè de solit, l'ha faa sü 'na dona de paia e el gh'haa scundüü 'n pestun de vin russ sota al scüssaa; despö el s'è riscundüü dedree a 'n buschet arent al senté e al prim caret che l'è passaa gh'haa traa là la pigota sot ai rööd e l'ha tacaa a vusaa: “M'han cupaa la spusa! M'han cupaa la spusa!” El vin ch'el pareva sangh l'haa rendüü credibil l'incident, tant ch'el cavalant gh'haa daa di bei danee al Petin perchè el disess negot. Rüaa a cà i fredei gh'han ciamaa dué l'eva truaa tücc chi danee le e lü gh'haa cuntaa sü: “Hoo s'giacaa la mè spusa sut a 'n caret; lé l'è morta e el cavalant me l'ha pagada bé: ma cunt 'sto siglot (ins. ziful, sunel) so bun de fala resüscidà.” Hin naa in de la spusa, che decordi cunt el marii la fava parè de vess morta: el Petin l'haa sunaa el siglot e le l'è levada sü viscuro ‘mè 'na legura. El Petun e el Petasc han ideaa de fà l'istess cunt i sò de miee: tant cunt

el siglot saressen resüscidaa. Hin naa in sül medem sentee e, al prim caret de passagg han rüzzaa là i don sut a i rööd, senza però scundess pulitu. Per furtüna i donn se l'hin cavada cunt un quai gibol, ma quand che i dü han inviaa a vusà ch'i gh'heven cupaa i spus, el cavalant l'ha capii l'antifuna e i ha denünziaa a la pula. Inscì el Petun e el Petasc hin naa a finì in galera, e intratanta ch'i pensaven de faghela pagà al Petin, chesschì ghe n'haa fada un oltra. Defat cunt un sach vöi in spala l'è naa in gir per el paes a gigulà: “O gent, vören fam maridà la tusa del re, ma me la vöri mia!”. Un bergamin, che l'eva sentüü s'è inzebbii de maridala lü e el Petin gh'haa dii: “Decordi, l'è assee che te saltet denter in de stu sach.” El bergamin gh'è staa: l'ha lassaa i sò besti e l'è naa de dent in del sach: el Petin l'ha menaa in sül punt e l'ha traa gio in del lagh. Inscì l'ha pudüü tö i besti e inviass vers la presun, due el seva che chel di li sarissen vegnüü föra el Petun e el Petasc. Chissché l'han vedüü cunt el rosc de besti e ghe buligaven i ungg ma el Petin ghe dis: “Fim minga del maa, inscambi ve di-saroo de due i vegnen tücc ‘sti besti. Gh'avii de savè che soo naa a töi in del lagh; lilinscì gh'en è de tüt i qualità: l'è assee saltà denter e trai fö. Se vöref ve foo vidè el sit.” E inscì ‘sti dü cudee hin naa insem de lü in sül punt per saltà dent in del lagh, ciapà i besti e scarpai a riva. Salta dent mé che te saltet dent tè, a la fin de la fera l'è saltaa denter el Petun, che l'eva minga bun de nudà e, stremii, l'ha tacaa a vusà: “Neghi! Neghi!” El Petin: “hin negher? Casci fö del lagh!” El Petasc, ch'el credeva che in del lagh ghe füdes-sen denter tanci besti negher, l'è saltaa gio anca lü del punt per vütagh al fredel e inscì hin negaa tücc dü.

Bress Malighet

Panzanega tirada a man de “I nostri vecchi raccontano...Storie leggende favole del territorio lecchese”. Bertoni editore, Merate (1982).

süta de pag.1

püssee, almanch 400 miliun de eur, cuntra i 25 mila che ghe vören per un dirigil stratusferich. El prim prutotip del dirigibil stratusferich svizzer el sarà lanciaa in stratusfera per el 2007.

I aplicaziun per i dirigibil stratusferich se fermen minga dumà al setur comercial. Anca i militar hin interessaa a chesti pruget per met suta surveglianza teritori fess grand senza fatica. Presempi dumà ‘n dirigibil stratusferich a 21 Km de quota, el pö tegnì suta cuntrol tüt l’Afghanistan. Se serviss l’è anca pussibil nà a tö el balun cun un aeri militar (U2 o SR-71) e menal a cà.

Quel che ghe interessarà püssee ai noster letür, però l’è la pussibilità de trà in pe ‘na piatafurma scientifega per l’asternumia. L’è ‘n pruget amò dumà teorich e per adess gh’è dumà l’idea del prufessur Robert Fesen del Darthmouth College american. L’idea de duperà la stratusfera per l’asternumia l’è minga növa e, a bun di, giamò in di agn passaa hin staa mandaa sü di balun stratusferich per stüdià el ciel in di chi lünghezz d’onda, cumpagn de l’infra-russ, di ragg X o di micru-und, che riven minga a tera e che hin blucaa de l’atmosfera. Tant per fà di esempi regordem i seri di Stratoscope, che gh’aveven telescopi infra-russ e i missiun cumpagn del BOOMERanG e del GLAST, che gh’eren de stüdià la radiaziun cumulogega de fund a micru-und. ‘Sti missiun chì vegniven invià in stratusfera dumà per ‘na quai semana. El prufessur Fesen l’è cunvint inveci che l’è pussibil mandà in stratusfera per un quai agn un telescopi otich e infra-russ, che gh’avarà ‘na risuluziun cumpagna de chela del telescopi spazial Hubble. In asternumia la risuluziun per vidè i stel l’è infesciada de

la presenza de l’atmosfera. Men aria se gh’ha de sura e mei se veden i aster. In del spazzi la risuluziun l’è fess buna, ma anca la stratusfera, induè ch’el telescopi gh’avarà de suravia dumà el 5% de l’atmosfera, l’è ‘na buna cuncurenta. L’Hubble l’è in del spazzi del 1990 e gh’ha vüü diversi missiun del Space Shuttle de manutenziun e de agiurnament cun nòf strüment tenulugicament avanzaa. El cust de l’Hubble l’è de bun de sura a ‘n quai mila miliard de eur. El cuntribüü scientifegh de l’Hubble l’ha però daa indree de bun i cust che hin staa faa fina a incö. Ma per el duman? Se ghe saran minga alter missiun del Shuttle per curegg l’orbita, l’Hubble el se spetascarà in atmosfera prima del 2010. Per chesta data gh’ha de vess prunt el nòf telescopi spazial James Webb. L’è minga dii però, e alura se fem? La cumunità scietifega la pö minga restà senza ‘n telescopi spazial. L’Hubble el riess giamò pü a stàgh adree a tücc i quistiun de uservaziun che riven di scienziaa. La suluziun? L’idea del Fesen l’è quela de met in stratusfera diversi telescopi per fà frunt a tücc i quistiun. Un telescopi in stratusfera el costa de bun men che ‘n telescopi spazial. Un telescopi stratusferich el pö vess agiurnà ogni 5 agn cun ‘na növa strümentaziun scientifega, senza fatica e senza ‘nà in del spazzi a res’cià la vita di omen del Space Shuttle. L’idea de vegh tanci Hubble piscinin in stratusfera l’è buna: vedarem se de l’idea se passerà a la pratega. L’è segür che se i dirigibil stratusferich vegnaran semper püssee duperà di cumpagnii telefonegh e televisiv, el cust se sbassarà amò e forsi in del duman ogni üniversità gh’avarà el sò telescopi stratusferich.

Angiul Verunes

süta de pag.1

gh’è tucaa de trà gio l’üss (*it.: porta*) per pudè fala passà fö. In chel paesöö beaa eren di martulot minga dumà i person, ma anca i besti e specialment un gal. Stu gal chichinsci un di l’è vegnüü a savè che i gain de l’oltra cassina faseven el lacc, e intra de lü el re del pulee l’ha pensaa: *“Per fà el lacc gh’è de vegh ul pecc (it.: mammelle) e ul pecc ghe l’han dumà i besti che van in gir cun quater gamb e che fan minga i öf, ma ul nuel bel e vii”*. El pör gal s’è cunvinciüü che *“gh’era pü de religiun e che lü el capiva pü nient... Cume se la vaca la fass un öf al post del büscin”* el diseva magunent *“Hin rob cuntra natüra!”* *“Ul galüz z minga scroch”* l’ha regundüü scià i sò trenta gain e le gh’haa faa as-sabrüta (*it.: d’improvviso*) stu discurs: *“In de la vita gh’è de vess unest! La gaina l’è nassüda per fà i öf e minga el lacc. In de l’oltra cassina del paes gh’è di gain che fan ul lacc e gh’han tücc de nà a rügà sü Cain”*. Chela de vialter che l’ha gh’ha idea *“de nà cuntra natüra”* che la disa, insci me ghe foo piö el servizzi, *“e le la farà dumà i endes (it.: uova di sasso) e insci ghe sarà pü de puresit e la razza di gai la narà a burdel!”* L’ha s’ciarì la vus e l’ha sütaa: *“Ce che de vialter la vör fà el lacc che la svolzi sü l’ala de drizza!”* El gal ghe credeva minga ai sò öcc de lü! Tücc e trenta i gain han svolzaa sü l’ala de drizza, a scumenzà di püssee vegg! A i eren tücc fess curius de savè che efet l’aress faa a vegh i tet e, se crumpà bagai a la manera di cristian, l’era debun insci gram tant me diseven la padruna e la vaca in de la stala. Chi gain lilinsci ghe piaseven i aventür, eren disinibii e ... stimagiun (*it.: vanitose*). *“Ul gal el gh’avarà s’cepaa un coo a veghen dü”* e ghe

vusava ‘dree invermigaa ai gain: *“Surevan!”*. E de chel mument le l’ha balcaa (*it.: quietato*) i prestaziun. La massera l’ha metüü a cuà un para de dunzen de öf ma n’è nassüü gnanca un puresin, insci gh’è vegnüü el dübi e l’ha cuntrulaa el gal ch’el stava süperb de banda amalastant (*it.: nonostante*) i strüsiament bei e bun di gain. La dona l’ha gh’ha dii: *“Te seet diventaa cumpagn del tò padrun: te seet bun pü!”*. El di adree el gal s’è incurgiüü che, arent al pulee, l’era cressüda un’erba che l’era mai vedüü, cun tanci bei fiur a ses petali bianch cumpagn del lacc, insci el gh’ha ciamaa al sò amis *“pulon”*: *“Che erba ela mai?”* Chel olter el gh’ha respundüü: *“L’è el lacc de gaina”*. *“Cus’èèè?”*. *“El lacc de gaina, martul! E bechel no perchè el spüzza de ai e despö te vegn arent pü gnanca ‘na gaina”*. Finalment el gal l’è vegnüü sü! E el s’è persüas che i gain l’even ciapaa per i fundei e inveci l’era minga vera!.

Mural: ghe cunvegna stà al schers e fa parè de negot; insci l’ha tacaa a curegh adree amò ai gain per recüperà el temp traa via. *“Cuiun! Laciartot!”* el se diseva invermigaa cuntra de lü medem *“Stà squas ses mes senza tucà ‘na gaina! T’han faa a ti e pö la s’è s’cepada la machina di martul...”* La matina adree la rüa in del pulee la massera cunt scià un olter gal che l’era fess bel, cunt la cresta, i curai (*it.: bargigli*) e i uregiot de ‘n russ fughent e i pen del suracua falcaa e amò püssee lungh de chì de la cua. I gain, despö de vegh lüstraa i öcc han gigulaa a ‘na vus sula: *“Chè -rrech- chè chè chè!”* e vergüna la

gh’ha anca giüntaa la sensa fastidi: *“Pacià semper sta minestra l’è minga bel!”*. La massera la tegniva in de la drita el galet nòf al pè di ai vert e al stess temp la vureva tö cunt la manscina chel vegg, che maiada la föia el ghe dava a becà la man de chel tripee de ‘na dona; chestaché a la fin de la fera l’ha lassaa perd, sigüra che i dü gai aressen minga faa sot, ma quand che a la sira l’è turnada indree per tö sü i öf restaa li, l’ha vedüü insemi ai gain dumà el gal vecc cunt la cresta un zich cunsciada mal; chel olter inveci a l’era scundüü a pos (*it.: dietro*) de ‘n cavagnöö cunsciaa de trà via, ch’el sgrundunava sangh, cresta e curai sfrilapaa. El vegg gal el s’era dessedaa a fà fö la quistiun per gelusia, insci la dona l’ha pensaa: *“Besüigna che prövi un sistema cumpagn anca cunt ul mè Giacum. Se sa mai ch’el se dessedi minga fö anca lü...”*

Bress Malighet

El lacc de gaina
Ornithogalum umbellatum
Fameia: Liliacee

L’è n’erba volta di 10 ai 20 ghei che la fiuriss a Magg e Giügn in sül güst de n’ombrelet cunt i gamb lungh infina a 8 ghei. I petali gh’han in sü la s’cena ‘na riga verda: domà d’istaa cressen i föi, linear e cunt ‘na riga bianca in mes. La scigula l’è fada a furma de naranz cunt ‘na sfilza de scigulet in gir. La cress in di camp araa, püssee de spess in di vign, de menu in di sces; la preferess el teren de crea (it. creta), fund, smulzinaa (it.: ammorbidito) e grass. L’è na qualitaa de erba perpetüa che la ghe trà adree (it.: assomigliare) al liri (it.. giglio).

Storia de ‘n Genee zanavreghet*

Piant in fiur, aria teveda e fioca che la se deslengua cumè che la tuca tera... No, sem mia in primavera ma amò in del mezz de l’inverna püssee loch di ültim mila agn. E a a la fin de Genee in Insübria se fa brasà la Giübiana, cold o fregg ch’el faga. Sichè la redassiun de la Vus la s’è minga trada indree gnanca staölda; insci sabet 27 de genee 2007 la s’è regundüda scià per el falò menabun e per ‘na bela paciada ai “Salvasc” sura Mandel. El prim a rüà al puntel de Caviaa de Lech l’è el Gioancarlo Giaass de Berghem; de le a mia tant tel li el Pier insemi a la miee e al Leunard, nòf rüaa de cà Vila. Süten l’ Angiul Verunes e di alter sciur. Tant per mia perd l’abitüden el Paul Antugnel de Munscia, cumpagnaa de la spusa, l’ha canaa strada! Sem in quindes e la caruana de set car la se met in viagg per i fupun de Sumana: chichinsci la sumeanza de rosc l’è d’obligh, despö se inviem sü per el sentee due sota ai stel sberlüsent e a la lüna ciara ‘na curnis de muntagn cunt al center la bianca Grigna ghe dann el

benvegnüü. La taula l’è paregiada e hin ‘dree a speciàgh; nün se fem minga pregà per met i gamb sota al taul. El Marzel Picamei, cuordinatur de la Vus, ciapa in man el bucin e tra ‘n cales de negher e ‘n cügian de risot e lüganega el ghe squaquara gio la relassiun de ‘n ann de atività. I purtat hin cinquantot, staghela lì, e quand che hem stupaa pulitu tücc i büs levem sü per pizzà denter la pigota de la Veggia, che sül sübet la par vurè fà domà del gran füm (brüt segn per la tiradüra del giurnal!!!) ma despö la taca a brüsà che l’è ‘n piasè, insci struleghem che per i prossim 50 agn a vegni in Insübria ghe sarà semper vergot de legg... Ghe saress piasüü vusà “fö el Genee” ma el sunava maa dedövera! L’è scià ‘n urari che sem ‘dree tücc a pesà i pom e alura a cà, in lecc a fà ‘n sogn intratanta che specem i fögh del San Giuan... a vint gradi suta zero!!!

Bress Malighet

*Zanavreget: matto

Internet

www.lakesandalps.com

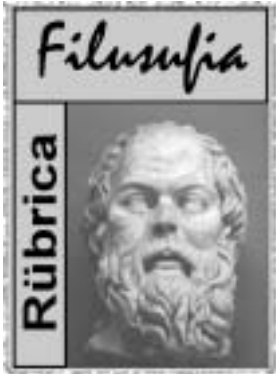
www.ticinncanntal.it

www.vomitiors.com

www.zerbet.it

Platun: el discurs e la scritüra

La furma del discurs la ghe permet al Platun de sparì dedree al Socrat e a i persunagg tra in bal meneman, squas cumè un atur che el se riscund dedree de la maschera. L'è 'na furma de scritüra fess dife-renta de chela duperada di filosef di temp indree che i se meteven in mu-stra lur medem cumè dumà ünegh pa-drun del savè cuntegnüü in di sò li-ber. Se gh'è 'sta diferenza l'è perchè el Platun l'eva persüas che la *scritüra* la pö minga müdass denter per intre-gh a la recerca de person in carna e oss che süten a ciamà e a respund senza stracass; chesché l'è el siste-ma che per el Platun el pudeva ca-scià i radis dumà in de la sò scöla, l'*Academia*, che la ghe nava adree a la gareana di bocia in di butegh, 'due se imprend tücc i di un zich de me-stee püssee rìspet a ier intratanta che se laura gumbet a gumbet cunt el "vegg" artesan checu (*it.: esperto*). Insci i teurii di liber pöden dumà dà 'na man. Del rest el savè l'è minga vergot a la purtada de tücc in ogni mument e a la stessa manera, ma per impadru-nissen ghe vören temp e pass penin. Inveci el liber el pö birlà in man de tücc, anca di püssé in-tregot (*it.: tonti*), sen-za che el scritur pöda cattà fö i person in cas (*it.: in grado*) de intend el sò pensee per las-sàghel legg dumà a lur. Chestu l'è un difet de la scritüra ripurtaa in del "*Fedro*". Un al-ter limit l'è che la scri-

türa la vüta a desmentegà, al post de vütà la memoria, perchè la rüzza a cercà el savè al de fö del sè medem, in del liber che l'è minga bun de re-spond a tanci ciamaa ma de ripet sem-per i stess rob. Per el Platun el savè el se scrif e el se conserva in de l'ane-ma de ugnün; però 'sti cunsideraziun el le porten minga a met de banda la scritüra del tüt perchè, o ben o maa, la met in cas de presentà curetament la filusufia e de critegà i cultür alter-natif. Insci i liber pöden trà in vöia i letur a ciapà passiun adraa a la filusufia e magari a nà a scöla per imprendela. I scrit in sül güst de 'na ciciarada hin i püssee arent ai discüssiun urai di filo-sef; te fan vidè fin a che puntu s'è rüaa e i pass ch'hin staa faa per rüà lilin-sci. Hin minga i tuchei de l'istess si-stema filosofigh, semper inguaa fin a la mort del Platun ma rispecen la per-petüa recerca urala del Socrat. Dunca 'sti discurs hin divers de chei di pueta o di pulitegh, tegnüü lung'h de parposit per convincc la gent e min-ga per truà la verità cunt el sistema de ciamaa e rispost. El Platun el la sa che però minga tücc i quistiun pöden vess risolt a 'sta ma-nera: presempli, se ghe süced a l'ane-ma despö de la mort? 'Me l'ha faa l'ünivers a trass insemma? In de 'sti cas anca lü el duperà piö el discurs ma l'invia i sò spatafiaa: hin i miti, e idest (*it.: cioè*) i spiegaziun de cumè duaria vess i rob, staghela lì. Segund el Platun el mito l'è un quai basel püssee a bass del di-scurs, ma el ve bun per i ascolta-dur nuei, minga assee prepara-a in filusufia e in particu-lar sura i quistiun de la vita murala e pulitega.

Bress Malighet

Abunament 2007

- Abunament n°1: 4 nümer de La Vus a l'ann, 12 euro
- Abunament n°2: 4 nümer de La Vus+1CD*, 22 euro*
- Abunament n°3: 4 nümer de La Vus+2CD*, 30 euro*
- Abunament n°4: 4 nümer de La Vus+3CD*, 40 euro*

A tücc i abbonament se pö giuntàgh el liber "L'insübrich senza fadiga - 5° ediziun" al prezzi de 15 euro.

Per fà l'abunament o per fà 'na dunaziun l'è assee met gio i dané sura el cunt curent postal n° 59989681
Intestaa a "Assuciaziun La Vus de l'Insübria"
Causal: "abunament giurnal 2006"
e mandà una mail de cunferma a l'adress vusinsubria@libero.it
Per info: vusinsubria@libero.it; 0341-496972; 339-6855147

*CD de scernì fina a che gh'hen è: 1) Scigula del F. Magni; 2) Grandi storie di un piccolo mondo del Mario Benetti; 3) Caragna No di Teka-p; 4) L'ass de picch di Longobardeath; 5) The secret dream of the fairies di Fba

del Bress Malighet
Spiedet Lungubard

- *Necessari per 4 person:*
tri et e mez de pulpa de büscin o de purscel; tri et e mez de fideghet de pula-ster; 1 et e mez de panzeta taiada gio in do o tre fet; 1 ramet de erbasavia; 1 cügian de farina bianca; 30 gram de büter; 1/2 mez bicer de vin bianch sech; 2/3 cügian de oli; sal e pever.

- *Preparaziun:*
taià gio la pulpa de büscin a fes seil (*it.: sottili*) e i fideghet a tuchelot (regurdass ch'el fidegh taiaa gio trop seil, quand che el cös el diventa sech e dür), despö lavai e sgutunai pulitu. Fa gio la panzeta a dadet. Ciapà di stech de legn e sfilasagh sù 'na fetina de carna, un tuchel de fideghet, 'na föia de erbasavia, un dadet de panzeta e amò l'erbasavia e insci nà via-dree. Cascià sù sül fögh un padelot che i ghe staga denter i spiedet impariaa e fà resculdà el büter (via che 'na nus) cunt un quai cügian de oli. Quand ch'el grass l'è naa fö sistemà i spiedet vultaa denter prima in de 'n zich de farina. Fai rusulà a fögh fughent per 3-4 minüt intratanta che i se fan pirlà per fai durà in tücc i cantun, despö sbrüfai cunt el vin bianch, salà e impeverà. Quatà el padelot e finì de cös cunt un cicinin de brö, se nezessari. Per finì cascì denter in del giüs (*ins.: pucia*) la nus de büter cressüda e rügà sù tüt. Trà in taula cunt la pulenta o, se vöref, anca cunt el risot o el puré de pom de tera.

Buna paciada!!!

I piant ... a la radis

El nisciöl

Corylus avellana L.; Fameia : Corylacee
L'è 'n buschet cunt i föi che i dunden gio e che de rar el rüa a diventà 'na pianta piscinina; de solit el furma di smagg perchè i radis cascen sù di piantin nöf; i ramet giuen hin quataa de pei russaster e de pei negher cunt denter di giandet. I föi gh'han un pical curt e pelus cumpagn di ramet; pöden vess redund, uvai o bislunghe e di volt un zich grasselaa: al pè hin a furma de cör ma cunt 'na metà püssee granda de chel'oltra; la punta invéci l'è güzza. La banda la gh'haa di dencet gross e piscinin. La süperfis l'è pelusa specialment adree ai nervadür de la part desuta. I fiur hin spartii: i mas'c hin de dent in spighet ch'i dunden gio; i fe-men hin deperlur o a ruscet de dü-qua-ter e saraa dent di bratee che büten i stigmi (orghen ch'i vegnen impulinaa di fiur mas'c). El früt, la nisciöla, l'è 'na balina sarada de dent in de 'n scartuzzel túbular e sfranzaa; la balina de föra l'è fada de 'na part legnusa uvala e bislunga che la gh'ha denter el sem. El nisciöl el cress in di busch de muntagna e culina ma minga in pianüra e l'è anca fess cultivaa. Del nisciöl se duperen i föi e la pel di ram; i föi se caten in lüi e agost senza el pical. La pel la se cata in

utuber e nuember de ram de 2/3 agn almanch cunt 'na rencia (*it.: roncola*) despö la se faa gio a tuchei de 5/10 ghei. I föi gh'han de vess lassaa secà a l'umbria, la pel al sul per metei via in scartuzzei da tila o palpee. El nisciöl l'è astringent, el descascia i infiamaziun e la fever e l'è depüratif. - *Prinzipi atif:* tanini e resin (föi e pel), sustans flavone-gh (*it.: flavoniche*) in de la pel e grass in di früt. Di nisciöl strücaa vegn föra un bun oli de cüsina che el vegn duperaa anca per i cür de belessa perchè el las-sa la pel muresina (*it.: morbida*). I föi del nisciöl hin astringent e tunificant per i vas del sangh e, se tiraa gio per la buca fan nà indree el schitun (*it.: diarrea*); per el de föra hin astringent di canalet de grass e sudur, scascighen infiamaziun e vüten i cicatris a fass (*it.: rimarginarsi*). Tradiziunalment la pel se duperà per fà passà la fever e cumè astringent di ven. Per i casc di vas del sangh, l'infiamaziun di büsech e per netà fö el corp se fa el decot cunt 2 gr de föi in 100 ml de aqua. Se gh'han de beven 2/3 chicher al dì. Per pel, mucus, muroid iritaa e per disinfetà i sbreghet bögna fà el decot cunt 4 gr de föi in 100 ml de aqua; despö sciaquà, lavà, fà gargarismi o ligà sù i part inte-resaa cunt 'na garza. Per i ven varicus se cascen denter 5 gr in 100 ml de aqua, despö se fassen sù cunt la garza masarada de decot. Cunt l'oli di früt se paregen (*it.: preparano*) di crem smulzinant fess bun per la pel seca.

Bress Malighet

El prim local insü-brich de Milan:

- Duò
- Birceria
- Müsega del vij
- Cinèl per 60 person
- Vert di 07:00 ai 02:00;

sarà sù a la oass e la sira de la dumenegh

Pasquee de l'Insübria, cantun cun la cunrada de l'Ennio; 339-3071420 - antonella.norcedi@libero.it

Del 27 de avril al 1 de magg

- Müsega
- Cultüra
- Tradiziun
- Pacià e bef
- Mercaa de artesanaa celtegh
- Rievucaziun storegh

Per rivà: Marcal (MI) - Parch del Ghiotti. Nà föra de l'otostrada A4 MI-TÜ a Bufalora/Tesin; tö la strada per Magenta e despö sùt per Marcal. Rivaa in paes, ciamà di cünt per el brulèt: el parch l'è lilinsci arent.

www.insubriafestival.com